

Бандурка Олександр Маркович,
доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
президент Кримінологічної асоціації України
(Харківський національний університет внутрішніх справ),
Литвинов Олексій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.9 (477)

УПРАВЛІННЯ ПРОТИДІЄЮ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК СИСТЕМНА РЕАКЦІЯ НА НОВІ КРИМІНАЛЬНІ РЕАЛІЇ

Статтю присвячено аналізу основних елементів, що характеризують сутність, роль та значення управління в системі протидії злочинності на сучасному етапі розвитку системи, а також питанням інтеграції відповідних пізнавальних даних в єдину сукупність сучасних кримінологічних знань.

Ключові слова: протидія злочинності, управління, кримінологія, дослідження, рішення.

Статья посвящена анализу основных элементов, характеризующих сущность, роль и значение управления в системе противодействия преступности на современном этапе развития системы, а также вопросам интеграции соответствующих исследовательских данных в единую совокупность современных криминологических знаний.

Ключевые слова: противодействие преступности, управление, криминология, исследования, решения.

The article analyzes the main elements that characterize the nature, role and importance of crime prevention system management at the present stage of its development as well as on the integration of relevant cognitive data into a single set of modern criminological knowledge.

Keywords: crime prevention, management, criminology, research and solutions.

У сфері протидії злочинності, як і в інших сферах, управління є одним з елементів функціонування. Ефективність результатів протидії злочинності напряму залежить від налагодження та раціональності управління. Для чіткого уявлення про сутність,

роль та значення управління в системі протидії злочинності на сучасному етапі розвитку Української держави розглянемо деякі проблемні питання цього.

У юридичній літературі висловлюються різні точки зору, що визначають поняття, зміст і призначення протидії злочинності в сучасний період. В даний час цьому питанню присвячено багато наукових робіт, включаючи монографії, посібники, статті, в яких можна знайти відповіді на найскладніші і дискусійні питання. Серед вітчизняних дослідників даному питанню приділили увагу О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. М. Попович, П. Л. Фріс, О. Н. Ярмиш та інші. Проте складний, комплексний характер сучасних соціальних проблем, у тому числі проблем організації та здійснення протидії злочинності, вимагає поглиблення інтеграції нових підходів до аналізу надскладних організаційно-управлінських утворень. Розробка цієї проблематики в контексті вимог оптимізації державного механізму є актуальним науковим завданням. У прив'язці до теми даної статті мета наукового пошуку полягатиме у визначенні системних інтегративних зв'язків, що існують на рівні взаємодії різних елементів систем впливу на злочинність.

Практика боротьби зі злочинністю наочно демонструє, що з кожним роком все більш і більш зростає вплив кримінально-правових наук на розвиток управління в сфері протидії злочинності. Саме ж це управління, будучи тісно пов'язане із зазначеними науками, розвивається як частина функціональної основи політики протидії злочинності. Тут встановлюється сутність взаємозв'язку політики та управління, всіх кримінально-правових наук. Але в даному випадку, як і в багатьох інших, на перший план висуваються кримінологічні дослідження, бо саме кримінологічні підстави виступають в ролі визначальних компонентів єдності наук кримінально-правового циклу.

Виходячи із загальних позицій, можна сказати, що зазначений взаємозв'язок кримінально-правових наук, де центральне місце посідає кримінологія, проявляється в наступному. Перше – у всебічному і глибокому вивченні злочинності та її закономірностей для правильного розуміння і вірної оцінки відповідних політичних позицій; друге – в комплексному дослідженні проблем, що

цікавлять кримінально-правові науки, з метою визначення ефективних напрямків протидії злочинності; третє – в конкретизації і уточненні шляхів удосконалення законодавства та встановлення кола інтересів зазначених наук для визначення кримінологічних засад їх розвитку.

Що стосується управління у сфері протидії злочинності, то тут виникає ще й таке завдання: розробка комплексних заходів із впровадження в практику цього управління результатів кримінологічного дослідження. Треба мати на увазі, що розробка таких заходів пов'язана з вирішенням саме специфічних завдань управління. І ці дослідження орієнтовані на постановку і розгляд нових управлінських проблем, що мають як поточне, так і перспективне значення. Саме управління при цьому інтегрується у сферу соціології та права. Така інтеграція управління має відношення ще й до політики. Повторимо, що право і політика перебувають у динамічному взаємозв'язку. Політика спричиняє глибокий вплив на право, втілюючись в законодавстві, різних нормативних актах. Право ж, надаючи політиці, її конкретними напрямками силу закону, набуває силу обов'язковості.

Що стосується норм права, пов'язаних з політикою протидії злочинності, то вони тільки тоді можуть бути ефективними, коли враховують все різноманіття соціальних зв'язків злочинності і фактів, що впливають на її закономірності. Слід враховувати і вплив суспільних процесів на ці закономірності. Для цього норми права, пов'язані з політикою протидії, повинні ґрунтуватися на об'єктивному, науковому знанні закономірностей соціального розвитку, на висновках кримінологічної науки, виступаючої в такому випадку зв'язуючою ланкою між соціологією і правом.

Але і в управлінні, яке інтегровано в соціологію і право, кримінологія займає чільне місце. Кримінологічні дослідження пронизують собою всі соціальні правові відносини, що складаються в процесі реалізації на практиці управлінських рішень, які стають кримінологічно зумовленими. В цілому ж можна говорити про кримінологічні основи управління. Як би там не було, центральне місце в системі кримінології та управління займає проблема кримінологічної обумовленості управлінських рішень. Головне тут – це вивчення залежності змісту управлінських рішень від сучасної соціальної практики, досвіду боротьби зі злочинністю. Але тут важливо окреслити сферу узгодження розглянутих галузей знань

ня. Акцент на управлінську сторону залишає в тіні кримінологію, а акцент на кримінологічні дослідження затьмарює управління. Завжди потрібно зберігати потрібний баланс.

Управлінські рішення завжди конкретні, і якщо користуватися юридичною термінологією, то можна сказати, що ці рішення охоплюють сферу діяльного, говорять про те, що треба робити і що має бути. Положення кримінології охоплюють сферу суцього про те, що реально існує. Управління основну увагу приділяє питанню про те, як змінити реально існуючий стан справ, відповідно приймаються управлінські рішення. Враховуючи ж, що їх поява пов'язана з кримінологічними відомостями, можна казати про їх кримінологічну зумовленість.

Центральне місце тут займають питання кримінологічної обумовленості вимог, що містяться в цих рішеннях, об'єктивними закономірностями суспільного розвитку. Важливим тут є вивчення залежності змісту управлінських рішень від стану злочинності (кримінальної ситуації в цілому), її причин і умов, характеристики окремих видів, категорій і груп злочинів, осіб, які їх вчиняють, кримінологічної класифікації діянь і типології злочинців, роботи з потерпілими, запобігання злочинності, ряду інших кримінологічних значущих явищ (пияцтво та наркоманія, проституція, бродяжництво та жебракування, безпритульність). Має значення і залежність зі станом правопорядку. Інакше кажучи, зміст управлінських рішень повинен визначатись кримінологічною реальністю. Причому, ці реалії треба не тільки виявляти, але й змінювати.

Наявний практичний досвід свідчить про те, що найбільші успіхи у вирішенні проблем управління у сфері протидії злочинності можуть бути досягнуті шляхом зосередження уваги на найбільш важливих напрямках наукових досліджень в галузі не тільки кримінології, кримінального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, теорії управління, але й філософії, соціології, економіки, демографії, психології, низки інших галузей знання. Сьогодні вже не можна не бачити, що управління політикою протидії злочинності передбачає розширення кола об'єктів управлінського регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з кримінальною ситуацією в країні, більш повне відображення в рамках цього регулювання положень про права і свободи людини і громадянина. Зараз питання стоїть вже так: управління не тільки у сфері протидії злочинності, але і в сфері забезпечення безпеки

громадян від кримінальних загроз. Головна мета сьогодні – це захист людини від злочинних посягань.

Накопичення матеріалів, які безпосередньо стосуються теорії протидії злочинності й практики її застосування, створило свого часу реальну можливість виділити з науки управління в цілому ту її частину, яка зветься управлінням у сфері боротьби зі злочинністю. Можна сказати, що процес розвитку даної частини управління відображав в той період тенденції, що формувались в науці, – інтеграцію та диференціацію. Розвиток досліджень в галузі управління процесами боротьби з злочинністю, все більш широкі їхні масштаби, особливо з другої половини 70-х років минулого століття, неминуче визначили відповідні якісні зміни у змісті не тільки самого цього управління, але й інших наук: кримінології, кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, кримінально-виконавчого права, оперативно-розшукової діяльності.

Ще в той час, виступаючи на науковій конференції, С. М. Крилов казав: «Кримінально-правові проблеми боротьби зі злочинністю тривалий час вивчалися однобічно. Основною їх «хворобою» був відрив від управлінських проблем, що впливало на їх якість». На цій же конференції В. Г. Афанасьєв звернув увагу на необхідність «проникнення в сферу управління юридичних наук, і навпаки – в сферу юриспруденції управлінської тематики». Про це ж вели мову на конференції інші виступаючі: як вчені, так і практичні працівники [1, с. 113]. Десь з того ж часу почали з'являтися відповідні наукові позиції і різні точки зору про зв'язки кримінально-правових галузей знання з наукою управління. Однак на найтісніший зв'язок вказувалося тоді, коли мова йшла про кримінологічні дослідження та управління у сфері боротьби зі злочинністю. Наприклад, Г. А. Аванесов і М. А. Стручков, виступаючи на зазначеній конференції, прямо зазначали на кримінологічних основах управління. Ця ідея успішно розвинена в роботах Г. А. Аванесова [2].

В рамках даної ідеї, в результаті подальших наукових розробок остаточно склалося уявлення про те, що важливу роль в управлінні процесами протидії злочинності відіграють кримінологічні дослідження. Саме управління у сфері протидії злочинності долучає кримінологію до кола вирішення своїх проблем і для задоволення своїх інтересів. Кримінологічні дослідження в свою чергу керуються інтересами управління.

Управління у сфері протидії злочинності вимагає від кримінологічних досліджень не тільки емпіричного матеріалу, але і його кримінологічної інтерпретації. Виявляючи взаємозв'язки управління, кримінологія ще й коментує їх зі своїх позицій. В таких випадках межі кримінологічних досліджень визначаються: по-перше, колом завдань, що стоять перед управлінням, коли приймаються конкретні рішення; по-друге, колом проблем, що відносяться до організації протидії злочинності в цілому.

При цьому саме кримінологія професійно проникає у сферу управління. Вона виконує двоєдину задачу: з одного боку, вона розробляє власне кримінологічні проблеми, а з іншого забезпечує інформацією інші науки, створюючи для їх розвитку вихідні кримінологічні концепти. Кримінологія покликана створити «єдину для всіх галузей знання теорію протидії злочинності» [3, с. 124]. Вона ніби синтезує в собі всі ті дані, що накопичені з проблем злочинності іншими науками, і видає цілісне знання, необхідне для ефективної протидії злочинності.

Основою основ такої протидії є кримінологічні дослідження, здатні виявляти і ставити все нові і нові проблеми управління в цій сфері. По-перше, нові проблеми управління вже сьогодні диктують необхідність не тільки проведення ретельного аналізу відповідних правових норм і специфічних для даної сфери соціальних явищ і процесів, а також пов'язаних з ними вузькопрофільних проблем організації протидії, але і здійснення комплексних кримінологічних досліджень, що стосуються злочинності як об'єкта управлінського впливу.

По-друге, нові проблеми управління, досліджувані за допомогою кримінологічних досліджень, слід розглядати у взаємозв'язку з різними сферами суспільного життя. Необхідно виходити з того, що вивчення різноманітних проявів життя суспільства, характеру і механізмів взаємозв'язку соціальних явищ і процесів набуває в даний час доленосного значення для управління у сфері протидії злочинності, його розвитку. Самі ж кримінологічні дослідження в такому випадку стають не тільки засобом вивчення злочинності як об'єкта управлінського впливу, а й засобом впливу на злочинність.

По-третє, роль кримінологічних досліджень, що проводяться з метою успішного вирішення нових проблем управління, зростає в силу того, що вони, в кінцевому підсумку, завершуються конкретизацією управлінських рішень. В цьому випадку можна

говорити не тільки про специфіку даних досліджень, але й про їхні зв'язки з особливостями аналізу в галузі управління процесами протидії злочинності.

Ефективність кримінологічних досліджень в галузі управління, що проводяться з метою прийняття обґрунтованих рішень, вимагає, перш за все, орієнтації цих досліджень на конкретний практичний результат. Недостатньо, щоб підвищення зазначеної ефективності було пов'язано з розробкою тільки теоретичних положень, хоча це саме по собі дуже важливо. Найбільший ефект в результаті кримінологічних досліджень досягається тоді, коли підвищується ще й ефективність діяльності практичних підрозділів. Орієнтація на потреби практики, її інтереси і запити – це головне для кримінологічних досліджень. Зрозуміло, якщо результати цих досліджень не задовольняють запити практики управління протидією злочинності, то вони не можуть вважатися достатньо ефективними. Однак, як показує вивчення практичного досвіду, в ряді випадків визнання або невизнання практикою результатів кримінологічних досліджень ще не свідчить про те, що ці результати придатні або непридатні. Часто буває так, що практика не готова правильно оцінити пропоновані їй варіанти рішення, зрозуміти і розібратись в них, а тому свідомо їх відкидає. По-перше, їй не вистачає теоретичних знань. По-друге (що впливає з першого), їй вигідно використовувати звичні, усталені, традиційно-рутинні методи. Саме про це свідчать спостереження. Вони показують, зокрема, що нерідко при прийнятті управлінських рішень практики орієнтуються на застарілі поточні, а не на нові перспективні положення. Це призводить до збоїв, до зміцнення в системі управління вже відпрацьованих і вироблених часом методів, що, зрозуміло, стримує отримання позитивних результатів. При цьому зникають і стимули вирішення теоретичних проблем, знижується ефективність самих кримінологічних досліджень тощо. Можливо в рутинній текучці вони не завжди потрібні. Практика може використовувати і старі, накопичені, перевірені роками знання. Кримінологічні ж дослідження потрібні тоді, коли виникає необхідність в отриманні саме нового знання.

Принциповою особливістю кримінологічних досліджень є те, що практичний аспект завжди поєднується з теоретичним. Це не просто питання про єдність науки і практики, але більш широкий контекст. Єдність теоретичного та практичного підходу до управління протидією злочинності знаходить своє втілення в

постановці конкретних управлінських проблем. Проблема злочинності, по суті, зводиться до двох основних питань: чому злочинність не тільки існує, а ще й, розвиваючись, активно протидіє державі і суспільству; як краще організувати управлінський вплив на неї. Як видно, ці питання зводяться до єдиної теоретико-прикладної кримінологічно-управлінської проблеми. Успішно вирішувати її – значить постійно мати нові кримінологічні дані, надійну інформацію і діяти з використанням апробованих наукою і практикою методів управління.

Звідси і проблема одержання практично значущою кримінологічної інформації. При зборі такої інформації за допомогою кримінологічних досліджень і при організації управління наголос повинен робитися на такому об'єкті, як злочинність. Цей об'єкт визначається тими положеннями, в рамках яких формулюються висновки та практичні висновки управлінського характеру, що мають кримінологічну зумовленість.

Отже, резюмуємо: найважливішою обставиною наукового пошуку в галузі управління процесами протидії злочинності є практика. Саме вона формує замовлення не тільки кримінології, а й іншим кримінально-правовим наукам. Практичні завдання, що стоять перед цими науками, різноманітні, а основна з них – підвищення ефективності протидії злочинності. В цьому сенсі практична роль кримінально-правових наук зводиться, по суті, до організації управління та створення відповідних соціально-правових умов для забезпечення позитивного результату. Кримінально-правові науки, надаючи допомогу управлінню протидією злочинності, не обмежують свої дослідження теоретичними дослідженнями, а зачіпають широке коло практичних питань. При цьому забезпечується єдність кримінально-правових наук та управління – неминуча умова підвищення ефективності організації та здійснення протидії злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боков А. В. Организация борьбы с преступностью / А. В. Боков: Монография. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 175 с.
2. Аванесов Г. А. Криминология. Прогностика. Управление / Г. А. Аванесов. – Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1975. – 423 с.
3. Карпец И.И. Современные проблемы уголовного права и криминологии / И.И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1976. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2014
